

НЕОФЕОДАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ**Т. К. Пояркова, Н. М. Зленко**

*Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка;
40002, м. Суми, вул. Роменська, 87;
тел. (0542) 22-14-95; e-mail: poiarkovatk@ukr.net*

У статті розглянуто основні ознаки неофеодалізму в Україні: вибудовування на основі особистісної відданості ієрархічних структур, паразитуючих на монопольному використанні державної ренти; допуск до політичної діяльності та взагалі кар'єрного зростання завдяки походженню або особистій відданості впливовим особам; всевладдя місцевих «князів» та кланів регіональної еліти. Акцентовано увагу на неофеодальних рисах, пов'язаних із воєнним російсько-українським конфліктом, – створенні та підзаконній діяльності приватних армій, територіальних батальйонів і загонів самооборони. Проаналізовано різні концепції сучасних війн: конфлікти низької інтенсивності, «нові», гібридні, інформаційні війни. Обґрунтовано думку про те, що неофеодальні тенденції в Україні та їх поширення засвідчують загрози існуванню національній державі.

Ключові слова: *російсько-українська війна, конфлікт низької інтенсивності, «нова» війна, гібридна війна, інформаційна війна.*

«Неофеодалізація» – поняття, яке набуває широкого застосування для описання та пояснення тенденцій, характерних для сьогодення України. Важливо, що ще до початку військових дій із РФ акцент у трактовці цього поняття робився на факті вибудовування в Україні на основі особистісної відданості ієрархічних структур, паразитуючих на монопольному використанні державної ренти. Як найважливіша риса неофеодалізму позиціонувалося забезпечення допуску до політичної діяльності та взагалі кар'єрного зростання через походження або особисту відданість впливовим особам. Як показовий приклад подавалося перетворення українських прокурорів на касту, непідконтрольну і непідсудну.

Військовий напад Російської Федерації на Україну в 2014 р. суттєво змінив загальне уявлення про неофеодалізацію. Так, як доказ феодальних векторів наводиться факт створення та підзаконної діяльності приватних армій, територіальних батальйонів і загонів самооборони [1]. Найбільші побоювання викликає «регіональний феодалізм» як прояв всевладдя місцевих «князів» і кланів регіональної еліти. Контроль над силовими структурами, органами самоврядування на тлі корупційних

зв'язків є засобом тиску на центральну владу для отримання преференцій від неї як у політичній, так і в економічній сфері.

Отже, самі умови відкритого військового протистояння України з Росією на тлі появи недержавних воєнізованих утворень, безконтрольність та поширення зброї серед населення, використання в політичних цілях людей, що мають військовий досвід, – усе це разом актуалізує дослідження тренду (як загального вектору) неофеодалізації в Україні.

Аналіз наукової та публіцистичної літератури з указаної проблематики виявив, що поняття «неофеодалізм», попри широке використання, обмежене двома трактуваннями. Так, з одного боку, розуміння неофеодалізму базується на визнанні відтворення тих або інших рис феодального способу виробництва в нових умовах. Наприклад, Дж. Даймонд розглядає повернення до феодального способу життя в деяких країнах як звернення до навичок успішного адміністрування, що збільшують шанси на вживання в умовах ринкової економіки [2, с. 562].

На противагу йому, російський публіцист М. Веллер наголошує, що в Росії процвітає неофеодалізм. На думку автора, це стан, за якого чиновники безконтрольно й необмежено розпоряджаються майном залежних прошарків, а торгівля державною власністю – територією, водою, повітрям, лісом і ґрунтом – набуває характеру капітального відчуження за гроші [3, с. 7-8].

Водночас існує визначення неофеодалізму як однієї із можливих стадій постіндустріального суспільства. Так, І. Валлерстайн використовував це поняття, розглядаючи розподіл на зони в постглобалізованому світі й описуючи можливий сценарій появи ієрархій, виживання яких буде забезпечено високими технологіями [4].

Д. Джекобс пов'язує неофеодалізм із поширенням інформаційних технологій: підґрунтям цього вона вважає масову амнезію, що набуває постійного та фундаментального характеру [5]. На її думку, поєднання втрат щодо надбань у науці та техніці поступово викреслить із пам'яті уявлення про капіталістичний спосіб життя. Багате минуле перетвориться на жалюгідне сьогодення і незрозуміле майбутнє, де на передній план вийде агресивно-етнічне самовизначення.

Подібні міркування стосовно зумовленості відтворення деяких рис феодальної епохи на новому етапі розвитку поділяють автори колективної праці «Атлас глобалізації. Спроба переосмислення сучасного світового простору» [6]. Так, базовим для французьких науковців виступає твердження, що глобалізація – це явище, яке (всупереч очікуванням) не уніфікує світ, а, навпаки, посилює дискримінацію та загострює розбіжності між різними регіонами. Відтак, відбувається значна трансформація соціальних структур через формування багатих міст на тлі занепаду демографічного стану сільської місцевості [6, с. 23]. Не менш важливим для формування ієрархічних структур виступає мережева система обмі-

ну інформацією, що змінює зміст суспільної солідарності та формує нові підстави для ідентифікаційних процесів.

Е. Тоффлер у серії робіт («Війна та антивійна», «Революційне багатство» та «Метаморфози влади») послідовно обґрунтовував тезу про те, що цивілізаційний розвиток відбувається хвилеподібно через формування нових принципів освоєння простору та часу. Період Третьої хвилі (інформаційної доби) відрізняється тим, що поряд співіснують держави Першої (аграрної), Другої (індустріальної) хвиль [7, 8, 9]. На думку Е. Тоффлера, це є причиною появи воєнного конфлікту нового типу, оскільки суб'єктами військового протистояння виступає політична еліта держав кожної хвилі [7, с. 46, 321]. Не менш важливо й те, що рівноцінними суб'єктами воєн виступають агенти, які можуть і не бути націями в сучасному розумінні слова, а, скоріше, є етнічними сутностями всіх видів: від федерації племен до міст-держав, або постнаціональних держав з розпливчастими кордонами Третьої хвилі [7, с. 352, 353]. Війна в таких умовах значно змінює звичне уявлення про тактику і стратегію, оскільки найбільш сильні країни виявляються одночасно і найбільш пов'язаними зовнішніми зобов'язаннями, а найменш залежні країни можуть мати менше ресурсів, проте більше свободи для досягнення бажаного результату.

М. ван Кревельд у праці «Трансформація війни» запропонував спеціальний термін, що має відображати зміни сутності війн, – «конфлікт низької інтенсивності». Стратегічні особливості такого конфлікту визначаються тим, що: 1) протиборчі сторони нагадують племена; 2) переважною мотивацією є фанатизм, а не професіоналізм; 3) відсутня розділова лінія між фронтом і тилом (тими, хто бореться, і тими, хто спостерігає, оплачує рахунки і потерпає); 4) метою є зниження рівня «політичної значущості» – від рівня держави до рівня організацій, груп і приватних осіб, що становлять власне державу; 5) наявність вартісної сучасної або ядерної зброї не є вирішальною перевагою; 6) повстанські сили перемагають регулярні війська в усіх випадках [10, с. 280-287, 46-48].

Ці обставини, на думку М. ван Кревельда, призводять до того, що сучасна держава як інститут знищується через руйнування державної привілеї на насильство, що сприяє зникненню поділу між урядом, армією та народом і в подальшому зумовлює заміну національної держави на військову державу інших типів [10, с. 266]. М. ван Кревельд вважав, що цей процес носить поступовий, нерівномірний і зигзагоподібний характер, за якого суверенітет підривається як з боку міжнародних організацій, так і всередині системи «потужними відцентровими силами» і «спогадами про колишню політичну незалежність і велич» [10, с. 270-271].

Неофеодальний характер «конфлікту низької інтенсивності» проявляється в тому, що військова зброя спочатку слугує засобом у грі за

владу, але досить швидко сама перетворюється на владу, де особиста слава, прибуток і видобуток, заборані безпосередньо у цивільного населення, перестають бути трофеями, а стають законними цілями війни [10, с. 297-301].

М. Калдор у праці «Нові та старі війни» причинами неофеодальних тенденцій сучасності (до яких відносить появу приватних воєнізованих формувань і загострення локальних ідентичностей) вважає виникнення нових технологій, що впливають на швидкість соціальної мобілізації [11, с. 42]. Відтак переважною військовою стратегією стає захоплення територій військовими засобами, що зумовлює поєднання досвіду партизанської війни з навичками ведення війни регулярними військами.

Показовою є і зміна цілей подібної війни, де для повсталих проти системи нагальною стає мобілізація екстремізму через масові вбивства і насильницьке переселення для отримання контролю над територією. Для регулярних військ – це уникнення боїв і встановлення контролю над територіями політичними засобами.

Неофеодальний характер проявляється і в тому, що контроль над територією досягається через застосування з обох сторін насильства проти мирного населення. Такі засоби призводять до: 1) руйнування відмінностей між комбатантами як легітимними носіями зброї та нонкомбатантами – між солдатом (поліцейським) і злочинцем; 2) формування нового виду військ – децентралізованого, представленого безліччю груп різних типів (воєнізовані формування, місцеві польові командири, групи найманців і регулярні армії); 3) перетворення біженців на фактор політичного тиску [11, с. 38-44].

Для нашого дослідження важливою є й констатація того, що глобалізована епоха перетворює інформацію на зброю, оскільки поширення інформаційних технологій призводить до зниження розумової продуктивності, втрати навичок мислення, критичного переосмислення наявних фактів, порушень пам'яті і концентрації уваги, притуплення почуттів [12, с. 8].

У роботі В. Солов'я «Абсолютна зброя. Засади психологічної війни та медіа-маніпулювання» визнається, що інформаційна зброя використовується у двох площинах [13, с. 6]. Перш за все це «кібервійна», що спрямовується на руйнацію системи комунікацій, саботаж інформаційних систем, електроніки та логістики противника й захист власних комунікацій. Другий аспект інформаційної війни охоплює психологічний вплив на суспільну та індивідуальну свідомість і підсвідомість протилежної сторони при одночасному захисті власного населення. Проте особливої ваги набуває інформаційний вплив на емоції, що потенційно може вести до деградації супротивника, оскільки надалі зроблений емоційний вибір постфактум раціоналізується, набуваючи квазі-інтелектуального вигляду [13, с. 25].

Для Г. Почепцова важливість емоцій як зброї ґрунтується на можливості: 1) формувати потрібні для панування причинно-наслідкові зв'язки між об'єктами; 2) пропонувати нові уявлення про Героя, Жертву та Ворога; 3) змінювати уявлення про прийнятне та неприйнятне, ідеальне та потворне [14].

Візьмемо за приклад почуття патріотизму, яке під час Холодної війни базувалося на образі зовнішнього ворога і консолідувало суспільство. Патріотизм відіграв роль загальноєднального чинника, а переважання емоцій створювало підґрунтя для подолання перешкод. На відміну від цього, сучасність демонструє протилежні запити. Відтак, сучасні війни є плацдармом, де тестуються нові пропозиції щодо зброї з міксу емоцій. Із уявлень про хибне минуле формується рушійна сила для досягнення історичної справедливості, або пропонується таке розуміння місця країни в світі, що виправдовує будь-яке порушення правил міжнародної безпеки. Г. Почепцов наголошує на тому, що сила емоції як зброї базується на феномені постправди – версії, відібраної на основі емоційного забарвлення.

На нашу думку, неофеодальні тенденції показово проявилися в нещодавніх протестних акціях вересня-жовтня 2017 р., організованих М. Саакашвілі. Перш за все вони наочно виявили, що основні протиріччя – між міським середнім класом і правлячою елітою, серед самого правлячого класу та між українськими олігархами, які призвели до Майдану в 2013 р., – не були подолані. Безвізовий режим із країнами ЄС прискорив трудову міграцію та зумовив виїзд як найбільш незадоволеної верстви населення України – міського середнього прошарку, так і потенційно небезпечної молоді.

Запроваджені реформи (поза оголошенням руху до цивілізованого світу) є за фактом скороченням соціального державного пакету: на плечі громадян перекладається основний тягар утримання ЖКГ, пенсійна реформа фактично підвищує вік виходу на пенсію, освітня реформа руйнує сферу середньої професійної освіти і значно зменшує допуск до вищої освіти, а медична реформа легалізує плату за медичні послуги. Все зазначене на тлі руйнації малого і середнього бізнесу та загального збіднення сприяє укоріненню ієрархічного соціального розподілу, ускладнюючи можливості соціального зростання.

Використання протестних настроїв у вузьких інтересах політичної еліти вдало характеризує висловлювання С. Дацюка: «Смішно і знущально навіть над здоровим глуздом виглядає назва нинішнього протесту – «Велика політична реформа», яка охоплює давнішні ініціативи президента щодо скасування депутатської недоторканності, створення Антикорупційного суду та змін виборчого законодавства [14].

Водночас не можна оминати й якісну зміну образу «атошників» (учасників антитерористичної операції) – з героїв України на спадкоємців Вадима Тітушка, готових за грошову винагороду відстоювати будь-

які політичні переконання. Зауважимо, що ця мутація є наслідком тривалого подання в інформаційному просторі негативно забарвлених повідомлень. Як приклад наведемо заголовки інформаційних посилань на каналі YouTube на запит «учасники АТО»: 4.08.2015 – «Пьяный «герой АТО» нападет на прохожих в Запорожье»; 24.10.2016 – «Пьяный атошник кидался на людей с ножом»; 17.02.2017 – «Полиция показала фото подозреваемого в убийстве АТОшника»; 10.03.2017 – «Ветеран атошник избил генерала за «колорадские» ленточки»; 11.07.2017 – «АТОшник зверски убил жену: появились детали трагедии»; 26.10.2017 – «В клубе Николаева АТОшник отбил от агрессивной толпы»; 8.10.2017 – «Человек в военной форме напал на женщину, после чего устроил драку в торговом центре «Терра». Чему их там учат? Нападать на...»; 12.10.2017 – «Пьяные АТОшники напали на ларек в Одессе...». Не важко помітити, як змінюється напруження, важкість злочинів і з'являються повідомлення про масовість дій.

«Відчуження» військових від загалу мирних громадян здійснюється і через виділення земельних ділянок учасникам антитерористичної операції, які на підставі частини 6 статті 118, а також статей 121 та 122 Земельного кодексу України мають лише пріоритет в одержанні ділянки за наявності іншого претендента. Зловживання та багатоетапність кроків стосовно отримання земельної ділянки призвели до появи громадських рухів за відстоювання прав учасників АТО. Проте в українському соціумі вкрай неоднозначно сприймають бажання конвертувати героїзм у власність. Відтак формуються підстави для пошуку учасниками бойових дій позазаконних шляхів отримання справедливої винагороди.

Досвід учасників АТО відстоювати за допомогою зброї уявлення про справедливість потенціально може бути використаний незадоволеною регіональною елітою. Показовим у цьому плані є те, що М. Саакашвілі розпочав свій тур регіонами виступами в обласних центрах, надаючи значний час для промов місцевій еліті.

Зазначене дозволяє зробити висновок про те, що воєнний конфлікт глобалізованої епохи несе реальні для постіндустріального світу загрози у вигляді неофеодальних явищ. Серед них найбільшу небезпеку становить поява прошарку людей, навчених воювати в умовах відсутності реальної державної підтримки. В ситуації, коли суспільство не надає відповідної позитивної оцінки героїчним вчинкам, реальністю стає пошук інших варіантів її отримання через поповнення рядів приватних, регіональних, місцевих та інших озброєних угруповань.

Література:

1. Мартыненко Ю. Чем опасен украинский неофеодализм? [Электронный ресурс] / Юрий Мартыненко // Служба мониторинга ВВС. – Режим доступа: http://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2015/07/150718_ru_s_ukr_press

2. Даймонд Дж. Ружья, микробы и сталь. Судьбы человеческих обществ / Джеред Даймонд; пер. с англ. М. Колопотина. – Изд. группа «АСТ», 2010. – 752 с.
3. Веллер М. Накануне неизвестно чего» [Электронный ресурс] / Михаил Веллер. – М.: АСТ, 2016. – 352 с. Режим доступа: <http://nemaloknig.info/book-329772.html>
4. Wallerstein I. The West, Capitalism, and the Modern World-System / Wallerstein, Immanuel. – 1992 (Review). – Vol. XV (4). – P. 561-619.
5. Джекобс Д. Закат Америки. Впереди Средневековье [Электронный ресурс] / Джейн Джекобс; пер. с англ. В. Л. Глазычев. – М.: Изд. «Европа», 2007. – 264 с. Режим доступа: <http://romanbook.ru/book/10804279/?page=1>
6. Атлас глобализации. Попытка осмысления современного мирового пространства; [пер. с фр.]. – М.: Прогресс-Традиция, 2014. – 184 с.
7. Тоффлер Э. Война и антивоина. Что такое война и как с ней бороться. Как выжить на рассвете XXI века / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер: [пер. с англ.]. – М.: АСТ, Транзиткнига, 2005. – 412 с. – (Philosophy)
8. Тоффлер Э. Метаморфозы власти. Знание, богатство и сила на пороге XXI века / Элвин Тоффлер; [пер. В. Белокоскова]. – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002. – 669 с.
9. Тоффлер Э. Революционное богатство / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер. – М.: АСТ: АСТ Москва: ПРОФИЗДАТ, 2008. – 569 с.
10. Кревельд ван М. Трансформация войны / Мартин ван Кревельд; [пер. с англ. под ред. Ю. Кузнецова; 2-е изд.]. – М.: ИРИСЭН, Социум, 2015. – 320 с. (Серия «Военная книга»)
11. Калдор М. Новые и старые войны: организованное насилие в глобальную эпоху / Мария Калдор; [пер. с англ. А. Апполонова, М. Дондуковского]. – М.: Изд-во Института Гайдара, 2015. – 416 с.
12. Шпитцер М. Антимозг: цифровые технологии и мозг / Манфред Шпитцер; пер. с немецкого А. Г. Гришина. – М.: АСТ, 2014. – 288 с.
13. Соловей В. Абсолютное оружие. Основы психологической войны и медиаманипулирования [Электронный ресурс] / В. Соловей. – М.: Эксмо, 2015. – 250 с. Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/1831086/>
14. Почепцов Г. Информация против эмоций: кто побеждает [Электронный ресурс] / Георгий Почепцов // Хвиля. Net. – 16.10.2017. – Режим доступа: <http://hvylya.net/analytics/society/informatsiya-protiv-emotsiy-cto-pobezhdaet.html>
15. Дацюк С. Системная и контрсистемная оппозиция в Украине [Электронный ресурс] / Сергей Дацюк // Хвиля. Net. – 22.10.2017. – Режим доступа: <http://hvylya.net/analytics/politics/sistemna-ta-kontrsystemna-opozitsiyi-v-ukrayini.html>

Стаття надійшла до редакційної колегії 20.10.2017 р.

*Рекомендовано до друку д.політ.н., професором **Монолатієм І.С.**,
д.політ.н., професором **Гоном М.М.** (Рівне)*

NEOFEUDALIZATION IN UKRAINE: CAUSES AND AFTERMATH**T. K. Poiarkova, N. M. Zlenko***Sumy State A. S. Makarenko Pedagogical University;**40002, Sumy, Romenska Street 87;**ph. (0542) 22-14-95; e-mail: poiarkovatk@ukr.net*

The article studies the main signs of neofeudalism: construction of hierarchical structures based on personal devotion of those who parasitize, using the monopolistic usage of the state's rent; access to political activity and to promotion by means of origin or personal devotion to influential outfit; absolute power of local lords and elite clans. The author emphasizes the new neofeudal features connected with Russian-Ukrainian military involvement: creation and under the law activity of private armies, territorial battalions and self-defense detachments. Different conceptions of modern wars are analyzed: conflicts of low intensity, «new», hybrid, information wars. The article proves that neofeudalism is the aim of globalised epoch. The opinion that neofeudal tendencies in Ukraine and their spreading threaten the nation state is substantiated.

Key words: *Russian-Ukrainian war, conflict of low intensity, «new» war, hybrid war, information war.*